

L'ESTRUCTURA DEL TESTAMENT A DUES COMUNITATS RURALS: MARTORELLES I SANT PERE DE VILAMAJOR (1700-1750)

Diego Granado Valtueña

D'un temps ençà s'ha fet palesa la importància que té el testament com a font documental per a l'estudi de les societats pre-industrials. Han estat fonamentalment els historiadors francesos els encarregats de demostrar a la comunitat d'investigadors la validesa d'aquesta font per al coneixement de la religiositat popular, dins del marc de l'anomenada Història de les Mentalitats ¹.

Si bé és cert que el testament aporta informació de vegades molt significativa sobre aspectes econòmics, demogràfics i fins i tot socials, a nosaltres el que més ens interessa són aquelles dades que ens ajuden a comprendre quins sentiments religiosos i culturals en general tenien els habitants d'aquesta època. Tasca difícil de dur a terme perquè aquest terreny en el qual es mou l'historiador és veritablement relliscós i, per tant, s'han de llegir i interpretar amb molta cura les línies escrites als testaments, molt poques vegades absolutament explícites. Aquest treball, però, vam intentar fer-lo en un altre article ².

En aquesta ocasió ens concentrarem, si més no, en l'estudi de 77 testaments, 55 corresponents a Martorelles i els restants 22 a Sant Pere de Vilamajor, intentant analitzar la seva estructura interna. Molt gràficament, podríem dir que tractem de fer una mena de radiografia a aquesta font documental, a fi i efecte d'estudiar a fons la informació que ens proporciona.

Abans, però, potser seria convenient posar de manifest alguns fets específics que ajudarien a situar la nostra anàlisi posterior. En primer lloc, hem d'assenyalar que tots els testaments estan redactats en català,

la qual cosa és certament paradoxal si tenim en compte que el famós Decret de Nova Planta del 16 de gener de 1716 feia prohibició expressa d'utilitzar la llengua catalana tant a nivell oral com escrit en tot el Principat.

En segon lloc, està molt clar que els nostres testaments presenten una redacció extraordinàriament simplificada, que no té res a veure amb les reflexions filosòfiques sobre el sentit de la vida i la mort que apareixen en altres testaments corresponents als membres de les classes socials dominants residents a nuclis urbans, com per exemple Barcelona³. No podia ser d'altra manera, tenint en compte que els testadors de Martorelles i de Sant Pere de Vilamajor eren pagesos, jornalers i mestresses de casa, generalment de baix poder adquisitiu.

En tercer lloc, hem de fer constar que el testament en aquesta època tenia una funció molt diferent a l'actual. Durant la primera meitat del segle XVIII i durant tota l'època anterior, el testament complia una finalitat religiosa que es perd de manera quasi definitiva a partir del segle XIX. A partir d'aquest moment històric, les clàusules testamentàries reflecteixen preocupacions cada cop més netament econòmiques i menys pies. En aquest sentit, podem dir que el testament ha esdevingut laic, o en paraules de l'historiador Vovelle, «descristianitzat».

Estructura dels testaments

A) Al començament del document apareixen les típiques invocacions religioses que tenen com a objectiu fonamental per part del testador l'acollir-se a la protecció de la divinitat. La majoria dels testaments analitzats responen a les formulacions estereotipades «In Christi nomine, amén» i «En nom de Deu sie, amén». Els casos menys freqüents fan al·lusió a una redacció un xic més complexa del tipus «En nom de Nostre Senyor Deu Jesu Crist y de la Humil Verge Maria Mare sua, amén». Només en una ocasió ens hem trobat amb una invocació que fa esment al caràcter incert i mortal de la vida: «En nom de Deu sie amén per saber que tots som mortals y esser incerta la hora de la mort, per lo tant...»⁴.

Com pot apreciar-se clarament, les invocacions religioses que fan servir els capellans de les nostres parròquies, els quals són els encarregats de redactar els testaments davant la inexistència física d'un notari, són extremadament senzilles i poc elaborades. En aquest punt concret hem de confirmar l'opinió d'en Ricardo García Cárcel quan afirma que «potser la major simplificació es doni entre els pagesos»⁵. Tanmateix,

a la vila de Terrassa, i durant tot el segle XVIII, sembla evident aquesta economia de recursos a l'hora d'invocar a la divinitat, tal i com van demostrar Montserrat Moya i Montserrat Armengol ⁶.

B) A continuació s'especifica de forma prou explícita la filiació del testador o testadora: Nom, estat civil, nom del cònjuge, nom dels seus pares (indicant quasi bé sempre si encara són vius o finats), professió i també lloc de procedència.

C) Tot seguit es consigna l'estat mental i físic del testador o testadora. Tots ells deixen constància de què gaudeixin d'una bona salut psíquica. Els formulismes utilitzats de manera reiterada són del tipus: «estant empero ab mon bon enteniment y ferma paraula», «estant pero ab sa enteniment, integra memoria y ferma paraula», «clar de enteniment y ferma paraula», «ab plena advertencia, coneixement, judici y ferma paraula». Com es pot comprovar, es tracta de clixés molt semblants els uns dels altres, encara que tots volen expressar com a característica fonamental la fortalesa mental del testador/a, immune a qualsevol intromissió de persones que poguessin tergiversar la seva darrera voluntat.

Així doncs, entenem que el testador, fent servir aquestes clàusules testamentàries, vol fer manifesta la seva decisió lliure, alhora que sempre afirma la seva independència de judici en els seus postrers moments. No resulta molt difícil imaginar-se les suspicàcies que podien aixecar les darreres disposicions d'un testador en el cas hipotètic de què aquest reconegués per escrit la seva incapacitat mental. Els formulismes esmentats tenen com a principal objectiu doncs evitar aquests recels, així com també les actituds contràries a acceptar la suprema voluntat de la persona que ordena redactar testament.

Pel que fa a l'estat físic dels testadors, podem trobar-nos davant de tres tipus de situacions:

— «detingut de malaltia corporal». L'individu està malalt, encara que no en perill de morir immediatament. És un cas poc habitual.

— «detingut de malaltia corporal de la qual jach en lo llit y temo morir». En aquest cas, és molt possible que el testador, immobilitzat al seu llit, sigui ben conscient de que la fi de la seva vida es trobi molt a prop. És l'estat físic més freqüent, per la qual cosa hem d'inferir que els testadors de Martorelles i de Sant Pere de Vilamajor redactaven les seves darreres voluntats als moments finals de les seves vides.

— «estant sa de cos y enteniment». Formulisme utilitzat per les persones que demostren una major previsió, és a dir, aquells homes i dones que gaudint en aquell moment de bona salut intenten que el des-

tí, en forma de mort sobtada, no els impideixi manifestar per escrit els seus últims desitjos.

D) A continuació es consignen els noms dels marmessors, que són les persones encarregades de complir fidelment les disposicions dels testadors. Al llarg de la nostra investigació, vàrem poder constatar la presència d'un nombre de marmessors que oscil·la de 1 a 4. Generalitzant, sembla evident assenyalar que aquests personatges gaudien de la plena i total confiança del testador, i que, en la majoria de casos estudiats, eren familiars molt propers a ell: marit o muller, fills, germans i pares. Aquest fet prova un cop més la gran cohesió que s'observava a la família dins dels àmbits rurals.

Tanmateix, ens sembla molt significativa la figura del capellà-rector de la parròquia entre el grup dels marmessors. Aquest és nomenat marmessor en 19 ocasions, la qual cosa indica un percentatge del 24% amb relació al total de testaments analitzats. Aquesta estimable proporció ens demostra amb gran nitidesa la popularitat social i àdhuc la influència de què gaudia dit rector en aquelles èpoques, i molt especialment als nuclis rurals. Aquesta importància social, afegida als seus anys d'estudi, feien que el capellà de poble tingués un paper molt relevant en tota l'acció testamentària, que va des d'home de confiança del testador, a home encarregat de redactar el document.

El marmessor és un personatge fonamental, tal i com hem vist anteriorment. La prova suprema de la seva importància rau en el fet que el moribund testador, en moltes ocasions, deixa a les seves mans la resolució de temes tan vitals per ell com són l'indret de la inhumació, la cerimònia dels funerals, i àdhuc les misses que hauran de resar-se en benefici de la seva ànima.

La vida en el més enllà és l'esperança del cristià, la seva meta final. I serà el marmessor la persona encarregada de contribuir a que el finat pugui aconseguir el seu objectiu. Evidentment, seria impensable que un testador que es troba davant les portes de la mort confiés ni més ni menys que la seva salvació a persones de poca confiança.

És tanta la importància que el testador concedeix als seus marmessors que, en molts casos, preveu fins i tot que algú d'aquests pugui morir abans que ell mateix, amb el greu perill que aquest fet suposaria per al compliment de la seva darrera voluntat. Per evitar tal situació, el testador autoritza que, en defecte d'un marmessor, els restants puguin executar les seves resolucions. Aquesta raó explica el fet de què quasi bé sempre s'anomenin un seguit de marmessors i mai un de sol. D'aquesta manera, Francesch Donyó, en 1717, disposava el següent:

«Elegesch en Marmessors y del present meu ultim testament execu-

tors a Marianna Donyó muller mia a Grau Donyó germà meu y a Joseph Riera fadri pages de la Parroquia de Vilamajor, als quals junts o la mayor part de ells dono ple poder de cumplir i executar la present mia testamentaria disposició conforme abaix troabaran escrit y per mi ordenat»⁷.

Un altre fet que confirma la importància del marmessor es refereix a que, de vegades, se'ls anomeni «tudors» o «curadors» de les persones i béns dels fills menors d'edat dels testadors. En altres ocasions se'ls encarrega la venda de tota la hisenda per a pagar els sufragis per l'ànima del finat, essent molt freqüent la frase «a disposicio de mos marmessors».

E) Un cop elegits els marmessors apareix de forma constant i invariable en tots els testaments una frase estereotipada: «Primera-ment vull que mos deutes sien pagats y les injurries restituhides». Aquest formulisme indica ben a les clares que el testador no vol començar el seu camí vers l'eternitat deixant sense resoldre afers terrenals que podrien perjudicar-lo un cop finat. Així doncs, deixa escrit que els seus deutes siguin satisfets als seus creditors.

F) Elecció del cementiri. Quan s'han deixat aclarits els temes anteriors, el testador tria el lloc i la parròquia on desitja reposar eternament. Aquest indret acostuma a ser generalment el cementiri de la població on esdevingui el seu òbit. Tanmateix consigna el lloc exacte on haurà d'ésser enterrat en el cas de què altres familiars propers hagin mort en la mateixa parròquia. Així, per exemple, Sever Xiol, el 1749, deixa escrita la següent disposició:

«elegesch la sepultura al meu cos fahedora en lo vas de Casa Matons del sementiri de Martorelles»⁸.

G) Tot seguit, el testador disposa les misses i demás sufragis que hauran d'oficiar-se en honor i record de la seva ànima. El major o menor nombre de misses demanades pels testadors no s'ha d'interpretar, segons la nostra opinió, en funció d'una religiositat més o menys piadosa, que era comuna i generalitzada a tota la població. Ha d'explicar-se en funció de la capacitat econòmica de cada testador. Dit d'una manera més gràfica, podem considerar que a major riquesa, major nombre de misses encarregades, i a l'inrevés. En aquest mateix apartat resta especificat el nombre exacte de capellans que hauran de concelebrar els oficis, el preu de cada missa, així com també els altars on s'hauran de celebrar.

H) A continuació, el testador passa a ocupar-se d'un tema vital: la legació dels seus béns. En primer lloc acostuma a nomenar a fami-

liars i/o amics, als quals deixa una part molt variable del seu capital (normalment unes quantes monedes, estris domèstics, etc.). Després nomena els usufructuaris si el seu poder econòmic és considerable, i acaba consignant el nom de l'hereu universal, persona que es quedarà amb la part més important de l'herència.

I) El testament està arribant a la seva fi. En aquest moment, el titular del mateix deixa explicitat que aquesta és la seva última voluntat. Acostuma a utilitzar-se la fórmula següent: «Revocant ab lo present qualsevols altres testament o codicils per mi firmats fins lo dia present». O sia, que davant de l'últim testament redactat els anteriors perden tota validesa.

J) Per últim, el testador indica la data exacta en que va ser signat el testament (dia, mes i any) així com també el lloc on es redactà. Seguidament signa, i també ho fan els testimonis cridats per tal ocasió. Així s'acaba el testament.

APÈNDIX

TRANSCRIPCIÓ DEL TESTAMENT DE PAU GAUSACHS, FET A 4 DE MAIG DE 1711

«In Christi Nomine Amen. Jo Pau Gausachs fadri pages de la Parrochia de St. Sadurni de Montornes vuy habitant en la present Parroquia de Sta. Maria de Martorelles, tots Bisbat de Barcelona, fill llegendim y natural de Pau Gausachs pages de dita Parrochia de Montornes, y de Engracia sa muller tots difunts, detingut de malaltia corporal; estant empero en mon bon enteniment y ferma paraula fas y orden lo present meu ultim testament per lo qual elegesch en marmessors y executors a Isidro Girona pages y a Isidro Camp pages, tots desta present dita Parrochia de Martorelles, als quals dono ple poders de executar.

Primer: vull y mano que tots mos deutes sien pagats y les injurries restituïdes. Item vull y mano que mon cos sie enterrat en lo cementiri de la dita Parrochia de Montornes y en lo vas de Casa de mos Pares y vull que la sepultura me sie feta ab assistencia de Sinch Preb: cantant dos officis y demes sufragis acostumats y vull que a cada un sie donada la caritat en dita Parrochia de Montornes acostumada; y aixi mateix ab dita assistencia de Preberes mesien fetes les honrres o Cap de any. Tots los altres empero bens meus mobles e immobles, veus forces y accions

mies universals aguts y per auer, y per anar que ara me pertanyen y me pertanyeran en lo esdevenidor en qualsevol part del mon, deix y atorch y a mi hereu meu universal fas e instituesch a Deu Nostre Senyor Jesu-christ y a la mia Anima, volent que de dits mos bens men sie celebrat un cantar en dita Iglesia Parrochial de Martorelles per son rector y vicari, donantli la caritat en dita Iglesia acostumada y lo demes restant de mos bens sie tot esmerçat per la Caritat de Cantars en dita Iglesia Parrochial de Montornes.

Aquesta es la mia ultima voluntat la qual vull que valega per dret de Testament. Revocant ab lo present meu ultim Testament qualsevols altres Testament o ultimes voluntats. Fet y firmat fonch lo present meu ultim testament en dita parrochia de Martorelles als quatre dias del mes de Maig del any del Senyor mil setcents y onse.

Testimonis cridats y per boca propia de dit testador pregats son Isidro Girona pages desta present Parrochia de Martorelles, y Joan Gauart pages dela Parrochia de St. Cipria de Tiana Bisbat de Barcelona».

NOTES

1. Vegeu, per exemple, Vovelle, M.: *Piété baroque et Déchristianisation en Provence au XVIIIe siècle*. Paris, 1973. Goujard, P.: «Echec d'une sensibilité baroque: les testaments rouennais au XVIIIe siècle». ANNALES (E.S.C.). Gener-febrer 1981. Chaunu, P.: *La mort à Paris (XVIe, XVIIe, XVIIIe siècles)*.
2. Granado, D.: *Els comportaments de la població de Martorelles davant la mort (1700-1750)*. Mollet del Vallès, Notes 2. Mollet, 1988.
3. Vegeu la tesi de licenciatura d'Andreu Domingo. *La mort com a límit de la Representació. Un estudi del discurs eclesiàstic sobre la mort al segle XVII*. Universitat Autònoma de Barcelona, 1983.
4. Testament de Patronilla Ribas (30-7-1719). Arxiu Parroquial de Sant Pere de Vilamajor. (Arxiu Diocesà de Barcelona), caixa 95, llibre 2.^{on}.
5. García Cárcel, R.: «La muerte en la Barcelona del Antiguo Régimen» dins Actas del II Congreso de Metodología Aplicada a las Ciencias Históricas. Santiago de Compostela, 1982, pàg. 119.
6. Moya, M. i Armengol, M.: «La consciència de la mort: la seguretat dels testaments» en L'AVENÇ n.º 78, 1985, pàg. 64-65.
7. Testament de Francesch Donyó (28-3-1717). Arxiu Parroquial de Martorelles (A.D.B.). Caixa 2, llibre 2.
8. Testament de Sever Xiol (7-4-1749). Arxiu Parroquial de Martorelles (A.D.B.). Caixa 2, llibre 2.